

Biografi över Jussi Björling

Barndom och studier

”Jag är Jussi Björling från Stora Tuna, jag.” Så bekräftade Jussi med tydlig tillfredsställelse sitt ursprung hösten 1959 i en av de sista radiointervjuer han gav, när intervjuaren kom in på hur denna lilla ort i Dalarna genom honom blivit känd för världens operabesökare. På Stora Tuna kyrkogård fick Jussi Björling sitt sista vilorum ett år senare, och i Borlänge, dit Stora Tuna numera hör, finns hans staty och ett museum till hans minne.

Jussi Björling föddes den 5 februari 1911, i ett numera rivet hus vid Magasinsgatan i centrala Borlänge. Barnmorskans noggranna noteringar är det närmaste man kan komma händelsen. På gravstenen står dock den 2 februari, det datum som senare av någon anledning fördes in i församlingens födelsebok som datum för ”Johan Jonatan Björlings” födelse, och som Jussi själv betraktade som sin födelsedag. Borlänge var 1911 administrativt skilt från Stora Tuna, där familjen då var bosatt. Den skulle dock om något år flytta till huset vid Magasinsgatan.

Jussis närmaste familj bestod 1911 av hans far David, hans mor Ester och storebror Olle.

Davids far var smed från Hälsingland, som i flera omgångar arbetat i Finland och där gift sig med en finländska. Det var hon som skulle ge sin sonson det finska smeknamnet Jussi, som snart helt ersatte hans dopnamn. Davids rötter gick emellertid tillbaka till Dalarna. Förfäderna till både honom och Ester, som vuxit upp i Stora Tuna, har kunnat spåras i Dalarna ända till 1400-talet.

David började arbeta i verkstad, men reste vid sekelskiftet till USA, där han utbildade sin vackra tenorröst vid Metropolitan Opera School i New York. Efter återkomsten till Sverige och vidare studier i Wien gifte han sig 1909 och slog sig ner i Stora Tuna.

David Björling kom att verka som operasångare endast i mindre utsträckning, med ett turnerande sällskap, men blev känd som konsertsångare och skicklig sånglärare. Som sådan föresatte han sig att göra sina barn till sångare från tidigaste år. Det ledde till att de tre äldsta sönerna, Olle, Jussi och den 1912 födde Gösta, kunde debutera offentligt i en kyrka i Örebro redan i december 1915 - alltså innan Jussi ännu fyllt fem år - och sedan med stolthet beskrivas av fadern i reklamen som ”världens minsta sångare”.

Ester Björling hade länge lidit av tuberkulos, och bara ett par veckor efter att hon fött sitt fjärde barn, sonen Karl, avled hon på sin trettiofemårsdag i april 1917. Karl kom att växa upp hos släktingar, medan David fortsatte att framträda med sina äldre söner. Hösten 1919 tog han dem med till USA, och fram till våren 1921 turnerade kvartetten från kust till kust, huvudsakligen i svenskbygderna, och blev mycket uppskattad. Efter återkomsten slog sig familjen åter ner i Dalarna, nu i Leksand, och efter ett års skolgång för pojkarna återupptogs turnerandet i Sverige. I augusti 1926 drabbades emellertid familjen av en ny tragedi, då fader David avled i Västervik av brusten blindtarm.

Nästa år upplöstes sångkvartetten (den sista tiden hade även Karl deltagit) och Jussi arbetade en kortare tid i Ystad som affärsbiträde. Genom förmedling av den där boende apotekaren och bassångaren, professor Salomon Smith, lyckades han ganska snart få löfte om provsjungning för operachefen John Forsell vid Kungl. Teatern i Stockholm. När Forsell väl fått klart för sig vilken begåvning han träffat på - sedan bl a den kände tenoren Martin Öhman ingripit och framhållit att han hos Jussi funnit ”århundradets bästa svenska tenorröst” - kunde Jussi på hösten 1928 vinna inträde vid Musikaliska Akademiens konservatorium, där han, liksom senare vid Operaskolan, fick Forsell som lärare. Forsell ordnade också ett stipendium åt den nye eleven och åtog sig även att vara hans förmyndare.

De första åren vid Operan

Redan innan studierna i Stockholm påbörjades, hade Jussi Björling den 9 mars 1928 deltagit i sitt första radioprogram, med två sånger och en aria för ett gage av 30 kronor. Jussi, som utom sin musikaliska och vokala begåvning även visade sig ha ett mycket gott rollminne, bedrev sina studier framgångsrikt. Den 21 juli 1930 fick han för första gången framträda i en liten operaroll, som lykttändaren i Manon Lescaut. En månad senare, den 20 augusti, stod han på scenen i en huvudroll, som Don Ottavio i Mozarts Don Juan. Mottagandet blev positivt, om än inte debuten framstod som sensationell. Efter nästa ”officiella” debutroll, som Arnold i Rossinis Wilhelm Tell i december, fick Jussi än mera beröm för sin sång, samtidigt som den dramatiska aktionen blev kritiserad. Redan såg en recensent i honom en ”blivande stjärntenor”, men det verkliga genombrottet skulle komma utanför Sverige, och på konsertscenen.

Den unge tenoren hade redan 1929 börjat göra grammofoninspelningar, och genom att en av cheferna vid den internationellt kända nöjesparken Tivoli i Köpenhamn råkat höra en av dessa skivor, blev Jussi engagerad dit för en konsert den 29 juli 1931. De danska recensenterna var efteråt eniga om att man lyssnat till en sensationell talang; rubrikerna talade om ”sällsynt upplevelse”, ”världsröst”, ”tenor-succé” och ”stormande lycka”. De närmast följande åren återkom också Jussi Björling på somrarna till Tivoli för ett antal alltid i förväg utsålda konserter.

I Sverige ägnade sig Jussi Björling, som i maj 1931 fått skriva under sitt första permanenta operakontrakt, under de närmaste åren vid Operan åt instudering av ett stort antal stora och små roller i en vid repertoar. De sjöngs alla på svenska som brukligt var vid denna tid. 1931 märks t ex Jonathan i Carl Nielsens Saul och David, de två Wagnerrollerna Walther i Tannhäuser och Erik i Den flygande holländaren samt Almaviva i Rossinis Barberaren i Sevilla, 1932 hertigen i Verdis Rigoletto - den första av Jussis kommande paradroller -, Wilhelm Meister i Mignon av Thomas och Nemorino i Kärleksdrycken av Donizetti. 1933 följde bl a Alfred i La traviata, Lenskij i Tjajkovskijs Eugen Onegin, Romeo i Gounods Romeo och Julia, Cavaradossi i Tosca och Tamino i Trollflöjten. Särskilt Romeo, som skulle bli en av Jussis mest sjungna roller i Stockholm, föranledde lyriska omdömen och en

av recensenterna menade att Jussi Björling här ”uppenbarade helt nya sidor av sitt unga konstnärsskap”.

1934 blev Martin Skarp i Kurt Atterbergs Fanal en av Jussi Björlings mest framgångsrika svenska roller. Samma år gjorde han ett enstaka första framträdande i Maskeradbalen av Verdi, debuterade som Gounods Faust, som efter Romeo blev hans andra franska paradroll, samt i Puccinioperorna Bohème och Flickan från vilda Västern. Rodolphe i Bohème skulle han i fortsättningen sjunga mest av alla roller på sin repertoar. 1935 medförde ännu en Mozartdebut, Belmonte i Enleveringen ur Seraljen, Turiddu i Cavalleria rusticana (På Sicilien), Florestan i Beethovens Fidelio, de två stora Verdirollerna Manrico i Trubaduren och Radamès i Aida, samt den första operettrollen, Alfred i Läderlappen. Både i Borodins Furst Igor och i Faust sjöng han i december mot den gästspelande, legendariske basen Fjodor Sjaljapin.

Året 1935 medförde också en viktig ändring i Jussi Björlings familjeförhållanden. I juni gifte han sig med Anna-Lisa Berg, en sopran som han träffat när de båda var sångelever på konservatoriet. Efter att tre barn fötts i äktenskapet 1936 - 1943, Anders, Lars och Ann-Charlotte - de båda yngsta blev båda sångare - skulle Anna-Lisa i slutet av 1940-talet återuppta sin karriär. Under några år uppträdde hon flitigt tillsammans med maken och föjde honom även annars ofta på turnéerna som ett ovärderligt stöd. Redan 1928, i början av studietiden, hade Jussi Björling fått sonen Rolf, som också så småningom blev känd som tenorsångare.

Den internationella karriären börjar

1936 märktes bland Jussi Björlings nya roller i Stockholm t ex Canio i Pajazzo, Pinkerton i Madame Butterfly och Tonio i Donizettis Regementets dotter. Den viktigaste händelsen i hans karriär detta år var dock hans första egna turnéer utanför Skandinavien, med konserter i Wien och opera i Prag i mars, och operaengagemang i Tjeckoslovakien och Wien i maj - juni. Fortfarande sjöng Jussi Björling bara opera på svenska, men han framträdde med stor framgång i Wien i Bohème, Trubaduren och Aida - den sistnämnda under den berömde italienske dirigenten Victor de Sabata - och återengagerades dit till februari nästa år i åtta olika roller.

På vägen till Wien 1937 gästade Jussi Björling också flera av de stora tyska operahusen, och hans världskarriär hade definitivt börjat. 1937 fortsatte han annars vid Stockholmsoperan bl a med Fausts roll i Mefistofeles av Arrigo Boito - i en mindre lyckad uppsättning - och debuterade vid filmen med en av huvudrollerna i komedin Fram för framgång, som mottogs välvilligt av kritiken vid sin premiär i februari 1938.

På senhösten 1937 begav sig Jussi Björling västerut. Den 16 november framträdde han för första gången i Storbritannien med en konsert i London, och föranledde omdömen som ”en ny Caruso”. Därefter tog han tillsammans med Anna-Lisa atlantångaren till New York och inledde den amerikanska turnén med den första av tre radiokonserter från Carnegie Hall. Efter att bl a ha sjungit opera i Chicago - Rigoletto och Bohème, båda nu för första gången på italienska -, avslutade Jussi Björling sin turné med en konsert till piano i Town Hall i New York, innan han återvände till Sverige i januari 1938. Då hade han också ett kontrakt med Metropolitanoperan med i bagaget.

Turnén hade blivit en utomordentlig framgång och en värdig inledning till Jussis omfattningsrika amerikanska karriär. Town Hall-konserten beskrev en kritiker som en succé ”som sällan finner sitt motstycke i våra konsertsalar, stora eller små” och han talade sedan i en sammanfattning av sångarens egenskaper om en röst som inte bara hade ”substans, klangfullhet och omfång” utan även var ”en ung mans absolut ofördärvade röst”. ”Andningsstödet är verkligen magnifikt... ett utomordentligt egaliserat register, attacken är anmärkningsvärt ren, mezza voce utsökt...”.

Dessa framgångar i Amerika ledde till att Jussi Björling i februari 1938 vågade säga upp kontraktet med Kungl Teatern i Stockholm för o m säsongen 1939/40.

Under 1938 blev hans nya roller i Stockholm Barinkay i operetten Zigenarbaronen av Johann Strauss d y på våren och Vasco da Gama i Afrikanskan av Meyerbeer på hösten. Han hade därmed 53 operaroller på sin scenrepertoar, till vilken bara två ytterligare skulle läggas efter världskriget. Nästa amerikaturné tog sin början med en radiokonsert i Ford Sunday Evening Hour i Detroit den 13 november. Den 24:e i samma månad kom Jussi Björlings uppmärksammade Metropolitan-debut i Bohème, väl mottagen av både publik och kritik, och i december följd av Trubaduren. Vid Metropolitan skulle Jussi Björling sedan komma att sjunga under femton säsonger, denna inräknad, och i 121 föreställningar i New York eller på turné.

Krigsåren

I februari - maj 1939 var Jussi Björling åter i Sverige för sina sista förpliktelser under det gamla kontraktet med Stockholmsoperan. De följdes omedelbart av hans debut vid Covent Garden-operan i London i Trubaduren och hans första konserter i Nederländerna. I augusti sjöng han för första gången under Arturo Toscanini, i Verdis Requiem vid festspelen i Luzern. I november var det dags för Jussi att återvända till Amerika för operaframträdanden vid Metropolitan, nu för första gången i Faust och Rigoletto, och för konserter innan han i mars återvände till Sverige.

Hösten 1940 innebar Jussi Björlings debut vid San Francisco-operan, återigen i Bohème. Verdis Maskeradbalen sjöng han där några dagar senare, för att i december ta upp rollen, kostymerad som Gustav III, vid den nypremiär som innebar Metropolitanens säsongstart. Vid samma tid fortsatte samarbetet med Toscanini med två radierade konsertframträdanden i New York av Verdis Requiem respektive Beethovens Missa Solemnis. Efter att ha sjungit opera och konserter i Sverige och Danmark under större delen av 1941, skulle Jussi Björling ha återvänt till Amerika i oktober, men inställde turnén i allra sista stund.

Under återstoden av världskriget kom han mestadels att bli kvar i Sverige, med framträdanden på Operan i Stockholm och konserter i alla delar av landet, delvis som fältartist. Under 1942-43 och våren 1945 gav han dock enstaka konserter i Danmark, Finland, Tyskland och Ungern. I Budapest sjöng han också opera, och i april 1943 gjorde han sin italienska operadebut med Trubaduren i Florens. Utnämningen till svensk hovsångare kom i juni 1944.

Åter till Amerika

Hösten 1945 utkom Jussi Björlings självbiografi "Med bagaget i strupen". Ungefär samtidigt återvände han, efter ett gästspel i Köpenhamn i Maskeradbalen, till USA som den förste betydande europeiske artisten efter kriget. Denna amerikanska turné blev hans dittills längsta, inledd 7 oktober med en radiokonsert i Detroit, avslutad i New York i mitten av maj och även innefattande Kanada och Kuba. Ackompanjatör var nu för första gången Frederick Schauwecker, som sedan skulle bli Jussi Björlings ständige följeslagare under de intensiva turnéerna i Amerika. Som operasångare framträdde Jussi nu i Los Angeles med San Francisco-operan, och med Metropolitan-operan, där hans Cavaradossi i Tosca var en ny roll, både i New York och på turné.

Under resten av 1940-talet och in på 1950-talet upprepade Jussi Björling sitt redan före kriget etablerade mönster med en större eller mindre del av sommarhalvåret i Sverige, och resten av året huvudsakligen på turné i USA. Vistelsen på sommarstället på Siarö i Stockholms skärgård avbröts ofta av konserter i Sverige, t ex de sedan mitten av 1930-talet regelbundet återkommande på Gröna Lund och Skansen i Stockholm, och ibland även i de nordiska grannländerna. På hösten brukade Jussi göra några efterlängtrade gästspelsframträdanden på Stockholmsoperan. I augusti 1946 debuterade han på operascenen i Milano, och sjöng Rigoletto med La Scala-operans ensemble i Sportpalatset innan operahuset ännu tagits i bruk efter kriget. I USA sjöng Jussi utom vid Metropolitan, där han framträdde som Romeo och Turiddu för första gången 1947 och som Des Grieux i Manon Lescaut 1949, främst vid Chicago- och San Francisco-operorna.

Han var populär gäst i flera välkända radioprogram, som Ford Sunday Evening Hour, Voice of Firestone (varav fyra gånger sedan det även börjat sändas i television), Telephone Hour och Standard Hour.

I november 1950 deltog Jussi Björling i säsongens öppningsföreställning vid Metropolitan, som inledde den nye operachefen Rudolf Bings era, genom att sjunga huvudrollen i Verdis Don Carlo. Denna blev hans sista nya roll på scenen. Våren 1951 var Jussi åter i Italien och sjöng Maskeradbalen på La Scala-operan. Som romanssångare var han samma sommar inbjuden att sjunga vid den första Sibeliusveckan i Helsingfors och kunde då även besöka den åldrade kompositören. Han återkom i juli till London som konsertsångare och skulle som sådan under de följande åren framträda många gånger i Storbritannien, bl a vid en turné i november 1952, som föregicks av hans enda konsertbesök på Island. 1951 fick Jussi Björling motta en av sina finaste utmärkelser, då Enrico Carusos änka Dorothy gav honom en av sin makes dräkter i Rigoletto och därmed visade att hon betraktade den svenske sångaren som makens efterträdare på tenortronen.

Jussi Björlings planerade debut på Parisoperan i mars 1953 måste inställas på grund av halsproblem. Efter att han öppnat Metropolitanens säsong med Faust i november, medförde en längre period med halskatarr på hösten och på våren 1954 bl a att han måste ersättas i ett antal föreställningar där, och att han inte heller kunde delta i en radiosändning av Maskeradbalen under Toscanini. Efter konvalescens på Bahamas och i Sverige återkom han i april på konsertstraden och vistades fram till hösten 1955 huvudsakligen i Sverige, men med en stor konsertturné i Sydafrika på sensommaren 1954, konserter bl a i de nordiska grannländerna och Storbritannien och enstaka operagästspel förutom i Sverige i Tyskland, Jugoslavien och Finland. I juli 1954 var han i Italien för inspelningen av Manon Lescaut, den första av de kompletta operainspelningar där, som nu blev ett stående inslag i hans sommarprogram.

De sista åren

Amerikaturnéen på hösten 1955 innebar bl a de första framträdandena vid Lyric Theatre (senare Lyric Opera) of Chicago, där Jussi skulle bli en återkommande gäst, och i samband med detta hans enda två föreställningar mot Maria Callas (i Trubaduren). I februari 1956 var han, efter två års bortovaro, tillbaka vid Metropolitan, och i september samma år vid San Francisco-operan. Våren och sommaren 1957 innebar ovanligt många operaföreställningar i Stockholm, men Jussi hann också med att sjunga opera i Zürich (Tosca) och en kortare amerikansk turné, varefter kontakten med Metropolitan ånyo bröts för 2 1/2 år. Hösten 1957 ägnade Jussi Björling efter operagästspel i Malmö och Stockholm främst åt Chicago-operan, men en ny amerikansk turné i mars 1958 tvingades han avbryta på grund av magblödning. På hösten 1958 var han tillbaka vid San Francisco- och Chicagooperorna, och gjorde i början av 1959 bl a sitt enda TV-framträdande i England innan en amerikansk konsert- och operaturné tog sin början.

På hösten 1959 påminde flera lättare hjärtattacker om den sjukdom som skulle visa sig ödesdiger för Jussi Björling. För sista gången återvände han i november/december till Metropolitan, i Faust, Tosca och Cavalleria rusticana. I mars 1960 gav han i Stockholm ett gästspel som Manrico i Trubaduren. Det skulle visa sig bli det sista på den scen där han inlett sin operabana nästan trettio år tidigare. Strax därefter framträdde han på Covent Garden-operan i London för första gången sedan 1939, med fyra Bohème-föreställningar, varav han genomförde en trots akuta hjärtbesvär.

Jussi Björlings allra sista operaföreställningar blev en Trubaduren och en Faust kring månadsskiftet mars/april vid Cosmopolitan-operan i San Francisco. Några konserter i USA följde, därefter i maj en i Amsterdam, och under sommaren 1960 bl a en radiokonsert i Göteborg och friluftskonserter på Skansen och Gröna Lund i Stockholm. Konserten på Skansen den 20 augusti skulle bli Jussi Björlings sista offentliga framträdande. Natten till den 9 september drabbades han i sömnen på Siarö av den hjärtattack som i förtid släckte hans liv, 49 år gammal.

Jussi Björling stod vid sin bortgång på höjden av sin bana. Han var sedan länge erkänd som en av århundradets främsta sångartister, och en av allra tiders största lyrisk-dramatiska tenorer - ett omdöme som eftervärlden bestyrkt. Trots publikens och kritikernas hyllningar och den ställning han uppnått, var han samtidigt en sångare som präglades av ödmjukhet mot sin konst och sina kolleger.